

ARKITEKTUR:

- 1. Hvad er arkitektur?**
- 2. Arkitekturteori - hvad er skønhed**
- 3. Analysemodel**
- 4. Nyrop**
- 5. Nyklassicisme og funktionalisme**
- 6. Jacobsen**

af Lise Laursen

Hvad er arkitektur?

Bygningskunsten, malerkunsten og billedhuggerkunsten kaldes fra gammel tid de skønne kunster.... Arkitekturen arbejder med form og masse ligesom billedhuggerkunsten; med farve ligesom malerkunsten.

Men den har *det* for sig selv, at den er en *brugskunst*. Den løser praktiske opgaver. Den skaber redskaber for mennesker.¹

Huset er menneskets ekstra hud og intimt forbundet med menneskets dybeste instinkter om overlevelse. Trygheden om natten i hulen ved ildstedet, beskyttelsen mod kulden og de vilde dyr, alle erfaringerne fra vore forfædre lever i os.

“Også mange dyr forstår at skabe sig rum ved at grave huler eller ved at bygge et bo. Men det samme dyr gør det altid på samme måde. Kun mennesket former rum, der er forskellige efter behov, efter klima og efter kulturformer. (...) Mennesket søger at forme alt, hvad der omgiver én.”²

Arkitekturens område kan defineres *bredt* som alt byggeri samt byplaner, have- og landskabsanlæg, eller *smalt*, som bygningsværker af særlig høj kunstnerisk værdi. I hvert fald er **arkitekturens formål** at skabe fysiske og åndelige rammer for menneskelig udfoldelse. Fysiske rammer ved at være en beskyttelse mod det lokale klima, og åndelig ramme ved at være symbol på og formidling af et verdensbillede.³

Der findes to former for arkitektur: Den anonyme, folkelige byggeskik, som oftest i boliger og produktionsbyggeri, og den elitære arkitektur, som de offentlige monumenter, hvor tidens idé formidles.

Begge former optager en tids ideologi og begrebsdannelse og omsætter dem til bygninger og rumforløb:

I patricierlejligheden fra århundredeskiftet viser rumforløbet tidens holdninger til familieliv, repræsentation og forhold til tjenerskabet. I tressernes parcelhus demonstrerer rumfordelingen forholdet mellem kønnene og mellem forældre og børn.

Arkitektur er iscenesættelse. Af en magthaver, af et politisk system, af en religion, af vores private liv.

I monumentbyggeriet gennem alle tider kan aflæses en kulturel og politisk erklæring:

- i pyramidernes døde kult
- i gotiske katedraler
- i enevældens store anlæg
- i demokratiets huse, rådhus og parlamentsbygninger
- i de postindustrielle samfunds nye katedraler, kunstmuseerne.

Arkitektur rummer således et verdensbillede, et symbol på den eksisterende eller ønskede orden i en given tid. Det er op til os at aflæse dette verdensbillede, for da huse står længe og overlever mennesker, brugsgenstande, beklædning er de kulturel førstehåndsinformation.

Arkitekturteori - hvad er skønhed?

Det klassiske skønhedsideal:

Den første arkitekturteori blev skrevet af romeren Vitruvius et par årtier før år 0.

Vitruvius formulerede tre hovedprincipper for arkitektur:

firmitas, dvs. soliditet

utilitas, dvs. nytte

venustas, dvs. skønhed

Skønhed opstod, når en bygning følger de rette, faste proportioner, der bl.a. bygger på de menneskelige proportioner.

I renæssancen fulgte Alberti i 1452 disse idealer. Han mente, at arkitekturens skønhed var resultatet af en fuldkommen og altomfattende harmoni mellem alle dele af en bygning.

I et interview i 1971 sagde arkitekten Arne Jacobsen om det arkitektoniske skønhedsindtryk, at *“det primære er proportioneringen. Det er netop proportioneringen, der gør de gamle græske templer klassiske i deres skønhed. Det er som store blokke, hvor luften bogstavelig talt står hugget ud mellem søjlerne. Og hvadenten man kikker på en bygning fra barokken, fra renæssancen eller fra nutiden - dem, man har lyst til at se på, dem, man beundrer, de er allesammen velproportionerede, det er helt afgørende.”*⁴

Denne holdning og skønhedsopfattelse var karakteristisk for de arkitekter, der arbejdede med den såkaldte **internationale stil** efter 2. verdenskrig. Højhuse, curtain walls, beton, klare prismatiske former er nøgleord for denne stil.

(Ill) SAS-huset, Lever House (Skidmore, Owens, Merrill), Lake Shore Drive Apartments (Mies van der Rohe)

Det organiske skønhedsideal:

Der har siden det 19. årh. været en anden strømning i arkitekturen, sideløbende med den klassiske, som har taget udgangspunkt i den anonyme arkitektur, den selvgroede, regionale arkitektur, som ikke er monumental, men i en menneskelig skala.

Kunstnernes egne huse som William Morris' Red House og Carl Larssons' er gode eksempler. I større format står Københavns Rådhus med de fortællende detaljer som et medmenneskeligt arkitektonisk udsagn.

Den italienske arkitekturkritiker Bruno Zevi skrev i 1950, at efterkrigstidens byggeri burde være en social og human arkitektur, der er engageret og konkret. Denne arkitektur kaldte han organisk. Et organisk hus gror indefra og ud, det er det dynamiske rumforløb, der kendetegner det, og det er de menneskelige aktiviteter, der er bestemmende for udformningen.

Den internationale stil er efter Bruno Zevis mening akademisk og reaktionær, idet den arbejder med symmetri, orden, frontperspektiver og proportionsdyrkelse i en sammensat og kaotisk verden.

Gode eksempler på den organiske arkitektur er Gaudi, Eric Mendelsohn, Frank Lloyd Wright. *(Billedeksempler på disse + et lokalt eksempel, f. eks. Guttormsens Vingehus).*

Apollon og Dionysos

I den nordiske arkitekturdebat lige efter 2. verdenskrig blev de to græske guder brugt til at skildre to forskellige arkitektur- og kunstopfattelser. Apollon er gud for den intellektuelle klarhed, og Dionysos for den intense følelse.

Den danske maler Asger Jorn, som skrev store kunstteoretiske bøger mente, at det klassiske kunstsyn er grundlaget for funktionalismen og kubismen. Disse retnings

askese og antisensuelle renhedskrav er udtryk for den platoniske kristendoms senile formæstetik. “ Den klassiske idealisme skiller mellem krop og sjæl og i kunsten mellem form og indhold. For det moderne menneske er stof og ånd udtryk for det samme. Ved at lade det apollinske princip dominere det dionysiske og kalde dette det barbariske og primitive har den europæiske kultur fremkaldt en manglende balance.”⁵

Det sammensatte og modsigelsesfyldte:

Postmodernismens opfattelse af arkitektur:

I 1966 udkom den amerikanske arkitekt og teoretiker Robert Venturi's bog: Complexity and Contradiction in Architecture, som er et opgør med den internationale stil og dens arkitekter:

Arkitekter kan ikke længere tillade sig at blive skræmt af de ortodokse modernistiske arkitekters puritansk-moralske sprogbrug. Jeg kan lide arkitektur som er sammensat snarere end enkel, kompromissøgende snarere end end ren, kringlet snarere end lige ud af landevejen, tvetydig snarere end artikuleret, både pervers og upersonlig, både kedelig og interessant, hellere almindelig end designet, overløst end enkel. Jeg er for rodet vitalitet frem for klar enbed. .... More is not less.

Venturi polemiserer her mod Mies van der Rohes funktionalistiske bud: Less is more, og imod den rationalistiske, klassiske arkitektur. Men vil han have mere Dionysos?

Økologisk arkitektur:

I 1980'erne og 90'erne er fornyelsen kommet fra de økologiske projekter i Europa, fra byfornyelser i Berlin til økologiske enfamilieshuse i Horsens. Den norske arkitekt Knut Knutsen formulerede allerede i 1949 en økologisk tankegang: Arkitekten skal tage vare på naturen og på de skabte værdier. Han skal forme husene så de ikke bliver destruktive. Den klassiske kultur er som det meste andet en form for europæisk kulturimperialisme. Op mod den klassiske tradition vil Knut Knutsen sætte en arkitektur, der skal være menneskelig ved at være uvæsentlig. Den skal kunne ældes i skønhed og være billig både i drift og udførelse. (Nordisk arkitektur p. 32)

En analysemodel til arkitektur.

En analysemodel er et redskab til at skærpe iagttagelsen og skal ikke nødvendigvis følges slavisk. I den almindelige arkitekturiagttagelse vil man som oftest ikke have de oplysninger til rådighed, som forudsættes i 1), og man vil tage udgangspunkt i den æstetiske analyse af facaderne i 2).

Til en større analyseopgave er det derimod vigtigt at søge oplysninger om tilblivelsen fordi arkitektur er brugskunst, og det er vigtigt at kende de givne rammer for at kunne vurdere resultatet.

1. TILBLIVELSE:

Opgaven, behovet for huset
Stedet, grunden, formen, lyset, orienteringen
Omstændighederne, byplanskrav, entreprenørens
krav om et bestemt byggesystem

2. HUSET:

Hovedidé - hovedgreb. Hvad er det allervigtigste?
Funktion. Hvordan er huset organiseret funktionelt
Konstruktion. Hvordan er huset bygget, hvad bærer huset, hvilke materialer er der brugt?
Udtryk. Den æstetiske analyse af facaderne.
Nyttige begrebspar:
bærende - båret
åben - lukket
transparent - massivt
tung - let
lodret - vandret
blød - hård
symmetrisk - asymmetrisk
ensformig - varieret
flad - modelleret

3. HUSET SOM REDSKAB ELLER MONUMENT:

Er huset overvejende funktion, konstruktion eller æstetik?
Hvilken verdensopfattelse eller ideologi har påvirket husets form?⁶

Bemærk, at den æstetiske analyse af arkitektur svarer til de tre fremstillingsmetoder og til Vitruvius' tre parametre:

PLAN - FUNKTION	UTILITAS
SNIT -	KONSTRUKTION FIRMITAS
OPSTALT	UDTRYK ÆSTETIK, VENUSTAS

Københavns rådhus

Arkitekt Martin Nyrop

Bygget i årene 1892 - 1905

Nyrop og rådhuset i historisk sammenhæng

Arkitekturhistorien kalder som regel stilarterne fra midt i 1800-tallet til begyndelsen af 1900-tallet for historicisme, eklekticisme (efterligning) eller eksotisme⁷. Der blev bygget meget i den periode; urbaniseringen var i fuld gang, byerne voksede, og nye store private foretagender og offentlige institutioner havde brug for bygninger som gerne skulle have et stærkt symboludtryk, så man kunne se, hvad bygningen skulle bruges til og hvilke idéer, der lå bag.

Den herskende retning på Akademiets Arkitekturskole på det tidspunkt stod skolens leder Frederik Meldahl for. Den blev kaldt "Den Europæiske" og afspejlede tendenserne i dansk arkitektur i den periode: Når en byggeopgave skulle løses måtte man se sig om i udlandet og dér finde et historisk forbillede, der passede til den givne opgave.

Arkitekturhistoriens store billedbog stod åben for fantasirige arkitekter, de kunne deres stilhistorie og vidste, hvad der passede sig for et teater, en bank eller et rådhus, når der skulle vælges udseende. Barokken passede til en virkelig pragtbygning der skulle have meget udsmykning, rådhuset blev bygget i gotisk stil fordi man associerede mellem middelalder og by, og florentinsk renæssance passede til banker, pengevæsenet kom jo fra Italien.⁸ De materialer, de udenlandske forbilleder var bygget med, kunne man ganske vist ikke få i Danmark, men så kunne man bruge noget, der lignede. Det vigtigste var dekorationen, så måtte bygningens konstruktion rette sig efter den. Bygningen blev med andre ord tegnet udefra, og de funktionelle hensyn bestemte meget lidt.

En anden og mindre magtfuld retning på Arkitekturskolen i 1870'erne stod Martin Nyrops lærer Hans J. Holm for. Han gik i retning af en friere bygningsstil, hvor bygningens ydre skulle svare til det indre, og hvor materialerne skulle behandles ærligt. Forbillederne for denne arkitektur blev især hentet i Italien, men omsat til hjemlige forhold og materialer. Universitetsbiblioteket i København fra 1861 kaldes en programerklæring for den nordisk-italienske arkitektur eller fri historicisme. I universitetsbiblioteket er der for første gang i Danmark brugt store støbejernskonstruktioner, den nye byggeteknik med jernkonstruktioner havde løsnet de traditionelle begrænsninger for spænd og højde, og de røde murstensfacader er fri gendigtning af middelaldermotiver. Der er lagt vægt på at vise hvad materialerne og konstruktionerne kan som arkitektoniske elementer frem for at betone bygningens symbolske udtryk og stilmæssige reference.

"Arkitektur fremgår af Konstruktionen og Materialer, eller er disse to Tings ideale Forbindelse i en Form, som svarer til den påtænkte Brug", skriver Martin Nyrop selv - altså en slags funktionalistisk ærlighed! Arkitekten må betragte sig som tjener og lade materialet herske. "Men det er ganske vist ikke genialt at være tjener; derimod betragte de utallige Venner af Imitation, enhver Eftergjøren som en Genistreg, skjønt man skulle tro, at det Ideal, som imiteredes, var mer Beundring værd. Den samme honette Ambition, som begejstres over saadanne ting som falske Dameskrivepulte, Bogskabe og Fortepianoer, der over for Gjæster give Ejeren et Anstrøg af musikalsk og boglig Dannelse, men naar de Fremmede er gåede, vise sig at være til at slaa ud og bruge som Servanter og Senge, med indelukkede, beklumrede Dyner i, - samme Tænkemaade har

*sin rigelige Andel i vor Tids fleste Nybygninger, der skabe sig til, som om de vare Paladser, men netop blive mindre og elendigere ved den paatagen Maske; hvor Salondøre, Klosetdøre og Døre til Elevatorer alle gjøres ens højfornemme med Gipsornamenter over Indfatningerne, saa at afsked tagende Gjæster tage fejl og maa betragte det som et Held, naar Tilfældet giver dem Klosetdørens Greb i Haanden, frem for at falde ned gennem Elevatoren”.*⁹

Kunsthistorikeren N.L.Høyen havde tændt de unge kunstneres og arkitekters interesse for den nationale arv og for den nordiske kunst, og gennem Holms undervisning fik eleverne et grundigt kendskab til dansk bygningskunst. Han arrangerede ekskursioner rundt i Danmark, og eleverne opmålte og tegnede de gamle bygninger. Der var også en del restaureringer af middelalderkirker i gang, og højskolernes interesse for det folkeliges rødder gav en interesse for nordisk arkitektur. Dette var i smuk overensstemmelse med det nye liberale folkestyre, og den nordisk-italienske retning i arkitekturen blev under disse omstændigheder til dansk nationalromantik.¹⁰ Hovedværket i denne periode er Københavns Rådhus.

Tilblivelsen

I løbet af 1800-tallet steg Københavns befolkning fra 100.000 til 300.000, og administrationen voksede tilsvarende. Borgerrepræsentationen og administrationen havde holdt til i C.F.Hansens Råd- og domhus på Nytorv, men allerede i 1870'erne er pladsen for trang.

I 1887 vedtager man, at det nye rådhus skal opføres på det areal, hvor Nyrop netop på dette tidspunkt var ved at opføre bygningerne til Udstillingen i 1888. Byens administrative hjerte og symbolske centrum bliver altså flyttet mod vest, uden for de gamle volde, som jo faldt i 1850'erne.

I august 1887 udsendte man meddelelse til danske arkitekter om at deltage i en skitsekonkurrence, som skulle gå forud for den endelige konkurrence.

Kravene:

Rådhuset kunne opføres som en eller flere sammenhængende bygninger.

Til facaderne skulle anvendes naturlige brændte sten. Intet puds.

Man ønskede en forhal, en overdækket gård med dobbelt glastag og en festsal.

Gulve i forstuer og gange skulle være flisebelagte.

Borgerrepræsentationens sal og festsalen skulle have parketgulv

Beskrivelse

Ved skitsekonkurrencen var der femten indsendere, og Nyrops forslag var helt anderledes end de øvrige deltageres. Der var ét i tysk gotik, to i rosenborgstil, to i fransk renæssancestil. Nyrops virkede roligt og afdæmpet i sammenligning. (Ill . Nyrops 2. projekt, Funder p. 38 og Valdemar Kochs Funder p. 36)

Martin Nyrops første skitse til rådhuset er bemærkelsesværdig. På tegningen er der flere udkast til facaden, en antydning af tindekransen, et helt gennemtegnede forslag til en vinduesåbning og en løs skitse til en grundplan. Midt på mellembygningen er der tegnet en cirkel hvor Borgerrepræsentationens mødesal senere skulle være. Martin Nyrop var i øvrigt selv medlem af Borgerrepræsentationen.

Tegningen viser, hvordan helhed og detalje tænkes på én gang, og hvordan Nyrop stik i mod tidens trend tegner huset indefra, så grundplanen bliver funktionalistisk.

(Nyrops skitse. Gengivet i Nils-Ole Lund p. 110)

Grundplan

Nyrops rådhus er i hovetrækket symmetrisk opbygget. Den enkle plan er et rektangel, der deles af en tværføj. Herved opstår to gårde: En større åben og en mindre overdækket af et glastag. Alle de repræsentative rum som borgmesterkontoret og festsalen er anbragt omkring den overdækkede gård, og denne del af bygningen er fremhævet som en dominerende blok ud mod Rådhuspladsen.

I tværføjen findes som sagt borgerrepræsentationens mødesal og bryllupssalen som husets fysiske og symbolske kerne. Omkring den åbne bageste gård ligger de lavere kontorfløje.

Konstruktion

Martin Nyrop var uddannet tømrer og hans kærlighed til træ som bygningsmateriale, både konstruktion og beklædning, var stor. Da Københavns Rådhus blev tegnet stod hans egne udstillingbygninger til den store Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling i 1888 (hundredeårsdagen for stavnsbåndets ophævelse) på præcis samme sted hvor rådhuset skulle ligge, og disse store bygninger havde Nyrop insisteret på at konstruere helt i træ, selv om det var mode til de store udstillinger at bygge konstruktionerne i jern. (På samme tid var ingeniøren Eiffel ved at konstruere sit bidrag til Verdensudstillingen i Paris i 1889: Verdens højeste bygning - helt i jern.) Bygningsarbejdet ved den største bygning, den store industrihal, blev udbudt i licitation, og da tilbuddene blev åbnet viste det sig, at fem ansete tømrermestre havde slået sig sammen om et tilbud, som gik ud på at forbedre konstruktionerne, så de kunne stå inde for bygningens stabilitet ! De fik ikke ordren, men konstruktionerne blev kontrolberegnet - og godkendt. På selve udstillingens åbningsdag 18. maj 1888 modtog Nyrop et anonymt brev, hvori han blev advaret mod at lade publikum gå op på hallens gallerier, da de ville styrte sammen. En medarbejder skriver: *Nyrop viste mig Brevet; men vi fandt ingen Anledning til at tage noget Hensyn dertil. Jeg ved en Mand, der var nervøs under Aabningshøjtideligheden, da han saa den tæt sammenpakkede Menneskemasse hænge ud over Gallerierne; men om Nyrop ogsaa var det, ved jeg ikke, i saa Fald forstod han i ethvert Tilfælde at skjule det.*¹¹

Udstillingen blev en succes og københavnerne elskede den.

I rådhuset fik Nyrop også brug for sin store viden om tømmerkonstruktioner, nemlig i tårnets spir. Men i huset i øvrigt er der brugt den tids moderne byggeteknikker, glas, jern og stål og med materialerne klart eksponeret.¹² I kontorfløjens panoptikon-gang er gallerierne båret af ståldragere, der er malet grønne, og trappen af jernbeton formet som en gotisk hvælvinges kappe, med kalkmalerier. Men jernrammen ligger synlig.

Facade

Set fra Rådhuspladsen har huset en massiv blokvirkning, uden fremspring og urolige elementer. Porten er anbragt i midten og er ikke særligt fremhævet, og vinduerne svarer til rummene bagved. Små rum, små vinduer, store rum, store vinduer. 2. etage, kaldet beletagen, er den mest betonedede, for her ligger festsalen, med midterbalkon med Absalonstatuen ovenover.

Vinduerne her er størst med fremhævede buer, og etagen afsluttes med de to karnapper i siderne som holder facaden på plads i bredden.

Facaden er betonet vandret, og hele den store blok bindes sammen af det middelalderlige røverborgsmotiv, tindekransen, som afslutter taget. Den skal minde om, at her er borgen, Københavns Borg. Vi må gerne vide, at der plads for fest og liv inden for murene, men udadtil er bygningen til værn om Københavns borgere og deres

interesser. Tindekransen har også en funktion: heri befinder sig skorstene og udluftningskanaler.

Lige under tindekransen på taget er der også en 'vægtergang', seks skulpturer af byens vægtere iført dragter fra forskellige tider; de holder øje med byen.

I østfacaden danner det slanke klokketårn overgangen mellem husets to dele: bystyre og administration. Tårnets nederste etager rummer trappen til mellembygningen, den såkaldte Borgertrappe, og på planen ses det tydeligt, at denne trappe er snævrere end den tilsvarende Magistratstrappe på den anden side: det høje tårn kræver tykkere mure og giver mindre plads til trappe.

Der var ikke tvivl om, at et rådhus skulle have et klokketårn. Traditionen fra middelalderen var, at tårnuret på rådhuset var hele byens tidsmåler. For at borgerne kunne vide, hvornår det var sengetid, blev vægtere sendt ud for at synge klokkeslettet i byens gader. Nu er vægterne altså blevet til skulpturer på taget og tårnurets betydning er nok også mere symbolsk end praktisk.

Vestfacadens tilsvarende overgang markeres af en stor gavl med et såkaldt duetårn. Efter tårnene begynder en ny fase i bygningen, nemlig kontorerne, og det markeres tydeligt i facaden. For det første er de bageste fløje lavere end hovedfløjen, vinduerne følger de samme linier, men taget ligger lavere. For det andet er den øverste etage dannet som gavlvisthuse, som minder om de gamle københavnske ildebrandshuse, der blev opført efter den store brand i 1728.

Husets indre

Under rådhusets opførelse arbejdede ikke blot arkitekter på tegnestuen, men også billedhuggere, billedskærere, stukkatører og malere. Huset skulle udsmykkes, og billedprogrammet udformede Nyrop selv. Det er dansk flora og fauna, der myldrer på husets vægge, også dyr og planter fra Grønland og Færøerne. Hvor man tidligere anbragte løver for at betegne kraft og styrke, brugte Nyrop isbjørne og hvalrosser - og det blev han kritiseret for.

Hvert rum i rådhuset har sin egen udsmykning, men det er en gennemarbejdet helhed, hvor alt er passet naturligt ind.

Det er karakteristisk for Nyrops dekorationer, at de passer godt til det sted, de er anbragt. De forestiller dagligdags ting og kan forstås af enhver. Ud for indgangen til vejvæsnet ser man to brolæggerjomfruer i granit, og over fattigvæsnets dør breder en høne sine skærmende vinger ud over kyllingerne. Det vigtigste for ham var, at de fik et dansk præg både i form og indhold. Man fornemmer at Nyrop havde en stærk tilknytning til højskolebevægelsen, og han har da også opført flere bygninger på Vallekilde Højskole.

Rådhuspladsen

Nyrop lod sig som sagt inspirere af forskellige kilder. I et brev til en ven beskriver Martin Nyrop sine idéer til huset: rådhuset i Siena, den romanske kirke Saint-Trophime i Arles, Ravenna, Verona, Bologna, Marienburg, Lund og fra tovrækværket på passagerdamperen! Han slutter sit brev med ordene: "*af intet kommer intet - og jeg tror ikke at man med Rette kan sige at jeg har stjaalet.*"¹³

En tydelig påvirkning ses på rådhuset i Siena, bla. det asymmetrisk placerede tårn. Desuden har pladsen foran bygningen ligeledes stærke bånd til Palazzo Pubblico, torvet foran Sienas rådhus. De svagt skrånende sider skulle danne en muslingskal, angiveligt for at fremhæve rådhusets facade. Rådhuspladsen har haft en omtumlet tilværelse, og Nyrops udformning forsvandt under krigen, da der blev gravet

beskyttelsesrum ned på pladsen. Netop i disse år diskuteres pladsens udformning hidsigt igen efter den seneste omkalfatring. Den lave HT-bygning forener de to skæve akser, skærmer for trafikken og gør den for store plads mindre, men husets udformning er blevet stærkt diskuteret. Pladsen har fået den oprindelige hulning tilbage, dog ikke markeret i gulvbelægningen.

Rådhuset som monument

Nyrops nationalromantiske projekt var i samklang med tidens politiske strømning. Alle referencer til klassisk arkitektur som f. eks. søjler og kapitæler er undgået, overfladen er røde mursten og ikke den klassicistiske glatte puds: huset opfattedes af samtiden som et symbol på borgernes nyvundne frihed, et sted, hvor borgerne skulle møde autoriteterne uden at bøje nakken, et byens hus, der på en gang var værdigt og imødekommende, festligt og beskyttende.

Københavns rådhus kan ses som et udtryk for en mere demokratisk arkitekturopfattelse. Tidligere tiders dyrkelse af det klassiske er væk, og bygningens motivverden kan forstås umiddelbart uden viden om klassisk lærdom. Huset skulle være det nye folkestyres hjem med sin tvangfrihed og mange symboler. Historien er forbundet med samtiden, byen med landet.

Meninger om rådhuset i København:

Arne Karlsen i Dansk Møbelkunst i det 20. århundrede:

De mange bestræbelser, der kom til udtryk i danske arkitekters og danske brugskunstneres individuelle arbejder omkring århundredskiftet, kom én gang samlet til orde. Det skete i Martin Nyrops rådhus i København. I dette sammensatte og forvirrede bygværk, som trods sin størrelse og mange stilhistoriske forbilleder dog er uheroisk og pæredansk, mødtes århundredskiftets førende kunstnere i en fælles indsats. I dette venlige, gedigne, dekorerede hus fuldt af lune kulminerede årtiers ideale stræben; det blev en national og kunstnerisk manifestation.

Nyklassicisme og funktionalisme

Allerede 10 år senere var denne fase af dekorativ nordisk arkitektur imidlertid overstået. Overdådighed af dekoration var et overstået kapitel. En yngre generation af arkitekter ville finde frem til arkitekturens fundamentale kvaliteter: Forholdet mellem rum og masse, formens aftegning i lyset og bygningens proportioner. Med den unge arkitekt Carl Petersens¹⁴ ord: "Der bør ikke på ethvert punkt af en bygning ske noget. Det er hensigtsløst overalt at anbringe ornamentalt varierede virkninger. Bygningens flader og taktmæssige inddelinger bør roligt forberede modsætningen til de afgørende steder, hvor alt er sat ind, hvor ornamentet eller det betydelige relief understreger, at her er det afgørende punkt." Carl Petersen havde arbejdet sammen med Nyrop på tegnestuen under opførelsen af Københavns Rådhus!
(Ill: Fåborg Museum)

Med nyklassicismen nærmede de unge arkitekter sig en opfattelse af arkitektur, som minder om kravene til de bildende kunster. Funktionen blev underordnet den æstetiske virkning. Man kaldte det ren arkitektur og søgte efter det absolut skønne i bygningsdelenes indbyrdes proportioner.

Denne forståelsesramme for arkitektur blev jordet af PH - og i funktionalismens tid var en sådan vurderingsmåde for arkitektur helt uacceptabel. En ny variant af metoden dukker op igen i de afpolitiserede halvtredserne, og igen nu i halvfemserne.

Nyklassicismen stræbte efter tidløse kvaliteter, væk med overflødig pjank og pjat. Bevægelsen er i åndelig overensstemmelse med den østrigske arkitekt Adolf Loos, som med sit slagord "Ornament ist Verbrechen" i 1908 gjorde op med samfundsskadelige og menneskenedbrydende i at bruge tid, penge og kræfter på unødvendig pynt.

I løbet af 1920'erne udviklede nyklassicismen i Danmark sig til en nærmest tidløs, saglig og enkel arkitektur, som beholdt sin rod i den folkelige anonyme bygningskunst og den gamle danske tradition for godt håndværk. Denne forankring i kendte kvaliteter dæmmede op for indflydelsen fra den internationale modernisme, som ret sent fik fodfæste i Danmark.

Først efter en stor boligudstilling i 1930 i Stockholm, hvor den nye, hvide, internationale stil fik det blå stempel af den højtansete svenske arkitekt Gunnar Asplund, blev dørene slået op for funktionalismen.

Nu skulle arkitekturen frigøres fra tidligere stilarter og "bringes i overensstemmelse med samfundsudviklingen". Man skulle "opfylde menneskenes krav til sunde boliger i en naturlig udformning," sagde den schweiziske arkitekt le Corbusier. Og menneskenes krav var lys og luft, bevægelsesfrihed og smuk udsigt.¹⁵

Det gammelkendte materiale jernbeton virkeliggjorde de nye idealer. Husene kan nu få et indre system af søjler, der bærer vandrette betonplader. Husenes gulve bliver svævende plader, der går ud over søjlerne og står frem som terrasser og altaner. Alle rum kan få vinduesbånd, der spænder over hele ydervæggens bredde, og huset bliver så let at se på som var det bygget i karton.

Før le Corbusier havde man bygget mange bygninger med et indvendigt bærende skelet enten af stål eller af jernbeton. Men man havde efter bedste evne skjult hvordan huset var konstrueret og givet det udseende af at være en solid stenbygning. Arne Jacobsen fortolkede de nye idéer fra Stockholmudstillingen i rivierabebyggelsen Bella Vista i København med det tilhørende Bellevue Teater. Ganske vist er Bellevue Teatret et traditionelt muret hus under den hvide puds!

Århus Rådhus er det første officielle byggeri i Danmark, som skulle præges af funktionalismen.

Århus Rådhus

Arne Jacobsen og Erik Møller
1937

Tilblivelsen

Danmarks næststørste by skulle have et nyt rådhus. Det gamle fra midt i 1800-tallet havde længe været for småt, og kommunen havde kontorer i flere ejendomme rundt omkring det. Byen voksede med rivende hast, og nye, lyse boligkvarterer var skudt op i den sydlige ende af byen, ved det nye ringgadeanlæg. (To kort, Århus 1860 - 80 og Århus 1937, med markering af det gamle og det nye rådhus.)

Placeringen af det nye rådhus blev da også sydligere end det gamle, som lå i Mejlgade, midt i middelalderbyen. Den tidligere Søndre Kirkegård var delvis blevet brugt til at opføre en bred og imponerende gade fra Banegårdsplads til Sønder Allé med ensartede, palæagtige ejendomme mod øst. Her skulle det nye rådhus danne gadens vestside.

I april 1937 blev konkurrenceprogrammet til et nyt rådhus i Århus udsendt. Siden Martin Nyrop i 1890 havde vundet konkurrencen om Københavns Rådhus havde danske arkitekter ikke haft så stor en opgave at kappes om. Der blev indleveret 53 projekter, og Arne Jacobsen og Erik Møller fik 1. præmie, da resultatet af bedømmelsen forelå midt i august.

(Ill. plan, p. 12 i Aarhus Raadhus 1991)

Konkurrencebetingelserne foreskrev naturligvis, at rådhuset skulle indeholde byrådsal og rådhusal, men især, at en række administrative, tekniske og forvaltningsmæssige funktioner skulle opfyldes. På dette punkt var byggeprogrammet tydeligt påvirket af de elendige pladsforhold den kommunale administration havde haft i årtier.

Endelig skulle byggeriet indpasses i den eksisterende grund, hvor mange gamle træer gav den tidligere kirkegård en parkagtig karakter, som byens borgere satte stor pris på.

Arne Jacobsen og Erik Møllers projekt opfyldte disse krav så godt, at deres projekt blev enstemmigt valgt af bedømmelseskomitéen. Vinderprojektet bestod af tre blokke af forskellig højde og dybde. Hovedbygningen ud mod Sønder Allé, administrationsbygningen og ekspeditionsbygningen ud mod Park Allé.

(Ill. fra Byens hus, Århus byhistoriske udvalg, erhvervsarkivet 1991, titelbladet.)

Det var det arbejdende folks rådhus, økonomisk i sine knappe former, upyntet og ukunstlet. "Vor tid er ikke til overflødig Luksus og Pynt", som Arne Jacobsen sagde.¹⁶

Debatten om byens hus

Men begejstringen holdt ikke længe. Et voldsomt angreb på den "traurige Funktionalisme" og "Cementkassen" prægede debatten i først de lokale aviser, derefter landsaviserne. Kritikerne krævede et langt mere monumentalt hus, ét, man kunne se var et rådhus, ét med tårn, f. eks.:

"Gennem mange Aar har Aarhus trængt til og arbejdet for et nyt Raadhus - som et Centralsted for Byen, et Vartegn, et samlende Symbol på jysk midtpunktsøgende Kraft ... Tænk, om der da var fremstået et Raadhus, monumentalt, ægte jysk i Linier og Kraft, rundet af Hovedlandets stærke Muld - en værdig, selvbevidst og knejsende Partner til Københavns skønne Raadhus ... velan er du Hovedstadens hus, så er jeg Hovedlandets hus - Lad os sammen løfte vore Taarne og Tinder mod Danmarks Himmel, sammen som jævnbyrdige - hver med Rødder i sin Jord - og dog begge danske!

Og saa kommer der en Cementkasse, ret op og ned, uden for og bag, uden Basis og uden Afslutning.”¹⁷

Det, man ønskede, var altså et rådhus med tårn og bygget af røde mursten! Faktisk helst Københavns Rådhus, hvis det da ikke lige var brugt!

En arkitekt tog til genmæle og skrev, at mange åbenbart *“endnu ikke har forstået, at det er Demokratiets Bygningskunst og Demokratiets Bygningsstil, vi danske Arkitekter i Ydmyghed og Beskedenhed, men utrætteligt og utrættet bærer Sten til”*.¹⁸

Borgmesteren fik betænkeligheder, og i slutningen af oktober fik arkitekterne at vide, at de skulle ændre deres projekt i en mere monumental retning. Hvordan de ville gøre det, måtte de selv om. Hvis deres ændringer ikke faldt i byrådets smag, stod det byrådet frit for at udskrive en ny konkurrence. Arne Jacobsen og Erik Møller havde 14 dage til at revidere projektet.

Det lykkedes, og 18. november vedtog byrådet med 20 stemmer for det reviderede projekt, som blev opført i årene efter.

Jacobsen og Møller havde ændret projektet på to væsentlige punkter: Facaden var blevet beklædt med marmor i stedet for puds, og rådhuset havde fået sit tårn. Om det siger Arne Jacobsen i et interview i TV i 1969:

“Det var nu mærkeligt: Ved selve konkurrencen var der en 7 - 8 projekter, der havde tårn, og ingen af dem blev præmieret. Og det var af den grund, at et tårn er en dyr ting at lave, og det har faktisk ingen funktion.

*Men da rådhuset skulle bygges ville byen og borgmesteren have et tårn, og det var vi så nødt til at lave, ellers fik vi ikke lov at bygge noget rådhus. Vi foreslog som et kompromis at lave tårnet som en kampanile, der stod inde i haven. Tæt op ad rådhuset selvfølgelig, men det ville man heller ikke ha'. Det skulle stå på selve rådhuset og står nu lidt på den fortvivlede måde og jokker med sine ben lige midt ned gennem taget, det kan jo ikke siges at være den heldigste arkitektoniske løsning.”*¹⁹

Situationsplan. (ill. p. 22)

Et vigtigt argument for at vælge Møller og Jacobsens projekt var husets placering på grunden. Den nedlagte kirkegård havde mange store træer, blandt andet en allé.

Møller og Jacobsen lod denne allé være bestemmende for hovedbygningens længde og samlede kontorfløjene langs Park Allé for at understrege gadekarakteren. På denne måde blev der skabt klart definerede uderum omkring rådhuset:

- 1) Den hævede rådhusplads, hvor byens befolkning og byens ledelse mødes, idet byrådssalen med udendørs balkon er trukket frem på pladsen.
- 2) Rådhusparken, hvor der er niveauforskel mellem den offentlige park og administrationsfløjens gård, egentlig tænkt som en udendørs restaurant for de ansatte.
- 3) Gaderummet mod Park Allé, hvor den høje bloks tilbagetrækning giver lidt variation uden at åbne rummet for meget.
- 4) Pladsen mod banegården, skærmet mod nord og vest af rådhuset og parkmuren. Springvandet med Agnete og Havmanden er et markant mødested i byen, og rundt om er der gode bænke med megen sol og læ og meget at se på.

Grundplan

(Ill. Aarhus Raadhus, Arkitektens Forlag 1991, p. 28. Stueetage og 1. etage.)

(Grundplanen er gengivet i 1:800)

Århus rådhus udgøres af fire blokke, tre horisontale og én vertikal. Deres indbyrdes forbindelse er meget elegant:

- 1) Hovedbygningens dobbelte kvadrat, som skæres af administrationsfløjen i det gyldne snit, 2) den 6-etagers administrationsblok, “den høje fløj”, som lapper over hovedbygningen på en sådan måde, at dens bredde fortsætter som midtakse gennem

forhallen og ud på den anden side som indgangsparti og byrådssal. 3) Den lave blok, som følger gadelinien, overlapper den høje blok med et hjørne, der svarer til et kontors bredde og 4) tårnet, hvis lukkede kernes base er forbindelsen mellem den høje og den lave fløj, og hvis åbne "stillads" danner overdækning mellem indgangen til den lave fløj og det oprindelige turistkontor, nu kommuneinformation. Tårnet står derfor som en stor clips, der holder de enkelte bygningsdele og uderummet sammen. Denne planløsning, hvor rådhusets funktioner er skilt ud i hver sin blok med hver sin klart definerede form, er udtryk for modernistisk tankegang. Husets funktionelle aspekt skulle kunne ses i det ydre og ikke pakkes ind i én samlende form, som ville være et postulat.

(Ill. model p. 20)

Konstruktion.

Hovedbygningen og den høje fløj er bygget som et "helstøbt jernbetonhus", idet såvel ydermure som etageadskillelser er konstruktivt bærende. I den lave fløj, i tårnet og i den udtrukne byrådssal er betonskelettet synligt. Hovedskillerummene er jernbeton, og alle tværskillerummene kan flyttes, så kontorstørrelsen let kan ændres. Modulet eller fagene er på 315 cm.

Søjler

Inde i huset, i den lave og den høje forhal, er søjler af forskellig form et stærkt arkitektonisk motiv.

Det kraftigste søjlemotiv findes i kælderetagen, som ofte bruges til udstillinger. Den lave del af forhallen - og dermed byrådssalen - bæres af seksten kraftige, doriske søjler, der står lidt skråt på rummets midterakse.

Oven over den lave del af forhallen findes byrådssalen, og den bæres af tolv søjler med korsformet snit.

I den høje del af forhallen bæres balkonerne af fire runde søjler, der bliver smallere for hver etage - som et teleskop, der er trukket ud.

Adskillelsen mellem forhal og rådhusal udgøres af to søjler med et skævt h-formet tværsnit og med "grene", der støtter balkonerne.

Facader

Rådhusets hovedfacade mod Rådhuspladsen er som de øvrige præget af det modulnet på 315 cm, der ligger over de to største blokke. Facadens 20 fag repeterer den samme udformning i alle fire etager, kun afbrudt af indgangspartiet og byrådssalen, der optager seks fag og tre etager i forholdet 2:3, og som er trukket ét fag ud fra facaden.

Dette indgangsparti har flere klassiske træk: tredelingen, de dobbelte søjler, byrådssalens dobbelte højde. Men den asymmetriske placering er uklassisk. Den nemme, "demokratiske" adgang til rådhuset er bevidst: Når man først er kommet op på bastionen, er der kun seks meget lave trin op til den firdobbelte glasdør, hvor man går lige ind i forhallen.

Rådhusallens facade mod Frederiks Allé domineres af det store tredelte vinduesparti, hvor vinduer og mur, inde og ude i den ene side clipses sammen af udvendige altaner, der går over i de indvendige balkoner.

De bevarede allétræer danner en ekstra mur mod vest.

Rådhusets mest sete facade er formodentlig den lave fløjs sydfacade. Den lave fløj har en anden modulstørrelse end resten, 349,5 cm, synligt betonskelet og store

vinduer i mellemetagen, samt en buet taglinie, som på grund af fløjens beskedne størrelse er temmelig synlig for forbipasserende. Taglinien minder om togvognes buede tag - og vender mod Banegården!

Sydfacaden deles i fire lige store dele af betonskelettet, og der er samme vinduesmotiv i de tre dele. Den fjerde er blank, og bag den er der en spindeltrappe med ovenlys.

Der er altså større variation og oplevelse i denne fløj, som er tænkt som mødestedet for befolkningen og den kommunale administration og har egen indgang.

Tårnet, som er 60 meter højt, består af en kerne, der er marmorbeklædt som resten af huset, og det udvendige skelet. Hver etages gulv er en plade mellem kernen og skelettet, eller stilladset, som hovedrystende borgere kaldte denne sære tårnform.

Tårnets etager tiltager i højden, de tre øverste etager er hhv. 8, 9 og 10 m høje. Dette bevirker, at tårnet ikke ser så højt ud, som det er!

Interiørene

Til trods for de forudgående mange ord er Aarhus Raadhus et lavmælt, næsten anonymt hus i Århus' gadebillede. Kølgt i farven og upåfaldende i overfladebehandlingen. Indenfor er bygningens karakter en helt anden. Der er en omhu i overfladevalget og -behandlingen som slet ikke kendes i nyere huse. Alt er rundet af og glattet til. Der er så godt som ingen skarpe hjørner. Der er en blødhed og sensualitet i de frie kurver og i søjlernes overfladebehandling som man ikke ville vente i en funktionalistisk bygning.

For at understrege forskellen på det bærende og det bårne er søjlerne øverst forsynet med en messing"hætte", ligesom overgangen til gulvet er formidlet af en messingliste. Det er meget lærerigt at kikke Rådhuset efter i sømmene og derefter besøge Århus Musikhus og se på de samme sømme. Sømme, dvs. overgange mellem to overflader, mellem gulv og søjler f. eks., mellem søjler og loft, mellem trappe og gulv, mellem væg og dør, disse overgange afslører mere end nullermænd, de viser den håndværksmæssige standard og materialebehandlingen.

Rådhusets indre er i gyldne farver. Væggenes træbeklædning, messinggelænderne og lædermøblerne giver varme toner.

Arne Jacobsen og hans medarbejdere, blandt andet Hans Wegner har tegnet alle dele af husets interiør, møbler, askebægre, lamper, dørhåndtag, grafik.

Meninger om Århus Rådhus:

Nils-Ole Lund:²⁰

I 1937 vinder Arne Jacobsen sammen med Erik Møller konkurrencen om et nyt rådhus i Århus og i 1939 sammen med Flemming Lassen konkurrencen om et tilsvarende hus i Søllerød. Begge bygninger blev opført i krigens første år. De to rådhus har mange lighedspunkter i komposition, materialer og detaljering. Den håndværksmæssige standard er ekstrem høj, og detaljerne er udformet med en ekstravagance, der minder om den, man finder hos Gunnar Asplund.... I de to rådhus er de enkelte bygningsdele splittet op i deres enkelte bestanddele, og sammensætningen er gjort næsten pædagogisk synlig: søjlerne løber ikke i ét med bjælkerne, benene på bordene i den århusianske byrådssal hænger ikke direkte sammen med pladerne. Denne æstetiske sammensætningsfilosofi får undertiden interiørene til at falde fra hinanden. Arkitekturen bliver til en ophobning af elegant udførte detaljer.

Arne Karlsen:²¹

Rådhuset i Århus ligger på en lav højderyg, der adskiller Århus havn og Århus å. Fra alle sider fører en jævn stigning op mod bygningen. I modsætning til rådhuset i København ligger Århus Rådhus i en park. Den store bygning er opløst i blokke, der forskyder sig for hinanden, ind blandt de gamle træer langs højderyggen. Folkeviljen tvang arkitekterne til at udstyre bygningen med et tårn, men til trods herfor demonstrerer bygningen ingen magt. Rådhuset er et kontorhus, et administrativt center. Det har knapt nok en front. Alle husets sider er stort set ligeværdige. Der er flere indgange. Alle døre har normalmål. Her skal ingen føle frygt ved at træde ind. Rådhuset er kommunens hus, det vil sige det demokratiske fællesskabs hus. Rådhuset i Århus er ikke så morsomt som rådhuset i København, der har ingen pittoreske arkitekturdetaljer. Men det er lige så omhyggeligt gennemarbejdet. Huset syner sart, men der er robust. Alle materialer er af kvalitet og forarbejdningerne perfekte. Huset tåler slid.

I det ydre er Århus Rådhus køligt, gråt med et blåligt skær. De store naturstensbeklædte facader accentueres med felter og små præcise forsætninger, der markerer takten i de enkelte blokke og gør dem lette. Farven i de indre rum er varmere, let gylden, venlig. De mange træpaneler styrer lysets tone. Både de glatte og de profilerede paneler er behagelige at berøre, både med hånden og med øjet. Det samme gælder for søjler og dragere, trappetrin og gelændere. Alt er venligt afrundet og dog præcist i formen. Og ganske som i København er der en nær sammenhæng mellem huset og dets møbler. Det enkelte møbel har karakter, men det gør tjeneste i en helhed, underordnet, men til stede. Dette gælder fra byrådssalen til betjentenes vagtstue.

Århus Rådhus bekræfter den gamle tese, at i det fuldkomne kunstværk er helheden større end summen af detaljer.

Kjeld Vindum:²²

I den internationale litteratur om arkitektur er Aarhus Raadhus et af de danske huse fra dette århundrede, som oftest er omtalt.

Vel blandt andet netop fordi den blødgøring og afrunding af modernismen, som rådhuset repræsenterer, er udtryk for en særlig dansk eller nordisk attitude.

Husets specifikke karakter og kvalitet er forbundet med *måden*, hvorpå det gennemfører det modernes forsoning med traditionen, med naturen, med det monumentale. Et imødekommende, generøst og sanseligt hus, som suverænt undgår det populistiske, platte og vulgære.

Et meget komplekst, men også meget rigt hus, der vil blive stående som et monument i dette århundredes danske arkitektur.

---

¹ Steen Eiler Rasmussen: Om at opleve arkitektur p. 9

² Steen Eiler Rasmussen: Om at opleve arkitektur

³ Fra artiklen om arkitektur i Den Store Danske Encyclopædi

⁴ Fra interview i Politiken med Arne Jacobsen af NINKA, gengivet i "Arkitekten Arne Jacobsen", udgivet af arkitektskolen i Aarhus

⁵ Nils-Ole Lund, Nordisk arkitektur 1993

⁶ Analysemodellen er en tilfældig metode, Erik Nygaard præsenterede på et kursus for gymnasielærere.

⁷ Allan de Waal, arkitektur & plan, 1990

⁸ Lise Funder: Arkitekten Martin Nyrop 1979

⁹ M. Nyrop: Meddelelser fra den nordiske Industri- Landbrugs- og Kunststudstilling i København 1888. Den Tekniske Forenings Tidsskrift, 12. aarg. 1888-89, p. 149-53

-
- 10 Guide 1 til dansk arkitektur, 1995
  - 11 Arkitekten Martin Nyrop, København 1919
  - 12 Dansk Arkitektur i Hundrede År, ved Karen Zahle. 1979. Artiklen om Martin Nyrop er skrevet af Viggo Møller Jensen
  - 13 Brev fra Nyrop til Francis Beckett 1905. Det kgl. bibliotek.
  - 14 Carl Petersen (1874 - 1923), Fåborg Museum 1915
  - 15 Byer og bygninger, Steen Eiler Rasmussen genoptryk 1989
  - 16 fra Byens hus, Erhvervsarkivet 1991
  - 17 folketingsmand Povl Drachmann i Berlingske Tidende 19.8.37
  - 18 arkitekt Poul Stegmann i Demokraten 23.8.37
  - 19 fra Arkitekten Arne Jacobsen 1902 - 71, udstillingskatalog til Arkitektskolen i Aarhus 1990
  - 20 Nils-Ole Lund: Nordisk arkitektur, Arkitektens Forlag 1993
  - 21 Arne Karlsen: Dansk møbelkunst i det 20. århundrede, Christian Ejlers 1990
  - 22 Kjeld Vindum: Den draperede struktur i Aarhus Raadhus, Arkitektens Forlag 1991